

УДК 336.773

С. В. Леонов, д-р. екон. наук, проф.,
М. Г. Олещук, канд. екон. наук,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”

ДІЯЛЬНІСТЬ КРЕДИТНИХ СПІЛОК: СВІТОВИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ

У статті проаналізована діяльність кредитних спілок, досліджено світовий досвід і визначені перспективи їх функціонування на вітчизняному ринку кредитних послуг, обґрунтовані тенденції розвитку кредитно-кооперативного руху в Україні.

Ключові слова: кредитна спілка, кредит, кредитна послуга, фінансова криза, кредитні ресурси.

Постановка проблеми. У трансформаційних і глобалізаційних умовах розвиток фінансового ринку загалом та окремих його сегментів є основоположним вектором розвитку вітчизняної економіки. Мета діяльності кредитних спілок – надання фінансових послуг населенню через спільне заощадження членами кредитних спілок власних грошових коштів і взаємне кредитування за рахунок цих коштів на взаємовигідній підставі. Слід зазначити, що в період фінансової кризи 2008–2009 рр. перед кредитними спілками особливо гостро постала проблема належного виконання грошових зобов’язань перед вкладниками. Слід зауважити, що до сьогоднішнього дня це питання для національних кредитних спілок залишається актуальним.

Ці проблеми безпосередньо пов’язані з методами та формами фінансового забезпечення спілок, зокрема з питанням режимів залучення ними фінансових ресурсів населення на договірній (внесок (вклад) на депозитний рахунок) та бездоговірній (членській) основі. Проблема дослідження специфіки функціонування кредитних спілок на вітчизняному ринку кредитних послуг залишається досить актуальною та потребує більш ґрунтовного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження теоретичних і практичних засад функціонування кредитних спілок розглядалися неодноразово у вітчизняних наукових публікаціях М. Аліман, В. Гончаренко [3], В. Виноградова, О. Плешкевич, А. Пожар [6], О. Саленко, О. Климко [4] та інших. Найчастіше ці дослідження були присвячені визначенню актуальності питання розвитку кредитних спілок

з теоретичної точки зору. На сьогодні виникає необхідність у дослідженні практичних особливостей розвитку кредитно-кооперативного руху як у світі, так і в Україні з метою визначення пріоритетних напрямків подальшої діяльності кредитних спілок на вітчизняному ринку фінансових послуг.

Метою статті є дослідження світового та вітчизняного досвіду кредитних спілок на ринку кредитних послуг і визначення подальшої тенденції щодо розвитку кредитно-кооперативного руху в Україні.

Виклад основного матеріалу. У світовій практиці кредитні спілки створюються передусім з метою фінансового та соціального захисту учасників цього об'єднання, а вже потім – для взаємного кредитування. Як бачимо, це одна з основних відмінностей, яка виокремлює кредитно-кооперативні організації з поміж інших фінансових інституцій. Поряд з цим можна виділити й інші відмінності:

- 1) основні види діяльності та сфера надання послуг: кредитні послуги надаються лише учасникам спілки. Як правило, кредитні спілки не здійснюють випуск і продаж цінних паперів, не акумулюють кошти з інших джерел (наприклад, на міжбанківському ринку);
- 2) права засновників – кожен з засновників має один голос, що унеможливує одноосібний контроль роботи спілки;
- 3) особливості фінансових ресурсів, що є обмеженими.

У всьому світі виділяють дві моделі кредитно-кооперативного руху: американську та європейську. Американська модель (США, Канада) передбачає розуміння кредитних спілок з боку об'єднання фізичних осіб на засадах взаємодопомоги, а європейська (Німеччина, Великобританія, Польща) – орієнтується на об'єднанні фінансових ресурсів не лише фізичних, а й юридичних.

Незважаючи на тип моделі в цілому, наявність кредитної кооперації в першу чергу дозволяє послабити монополізацію фінансового ринку з боку банків і вибудувати систему ефективного соціально-економічного захисту шляхом самозабезпечення своїх членів необхідними фінансовими послугами.

Поряд з цим кредитно-кооперативний рух у різних країнах відбувається по-різному, до того ж специфічні особливості його залежать не лише від історичних особливостей, а й від рівня розвитку та моделі побудови фінансової системи в цілому.

На сьогодні у світі зареєстровано близько 53 тис. кредитних спілок, їх активи оцінюються приблизно 1 трлн дол. США, зокрема сумарна кількість їх членів перевищує 187 млн осіб [2].

За останні двадцять років ці цифри вирости практично вдвічі, хоча фінансова криза загострила цілий ряд проблем у функціонуванні кредитно-кооперативного руху. З початком фінансової кризи в цьому сегменті фінансового ринку активно розпочався відтік грошових коштів, які учасники кредитних спілок вилучали шляхом виходу з цих союзів.

Проте доволі цікавим залишається той факт, що в 2008–2009 рр. кредитні спілки “вистояли”, бо фінансові кредитно-кооперативні союзи спростили доступ до фінансових послуг і тим самим збільшили обсяги наданих кредитних послуг.

Наприклад, у США лише за роки світової фінансової кризи було призупинено діяльність 560 кредитних союзів. Незважаючи на це, кількість членів збільшилася на 21,7 тис. осіб і загальна сума внесків у країні близько на 100 млрд дол. США. Ця тенденція пояснюється підконтрольністю роботи кредитних спілок не лише з боку наглядового органу (Національна адміністрація кредитних спілок – NCUA), а передусім прозорістю самого менеджменту. Внаслідок цього механізм здійснення кредитування членів кредитних спілок зводиться до мінімуму – оскільки платоспроможність учасників і цільове призначення кредиту враховується досить жорстко, кожен з членів кредитної спілки може отримати фінансові ресурси в тому обсязі, які є в розпорядженні самої кредитної спілки. Як правило, фінансові ресурси передаються на умовах строковості, платності та повернення на день подачі заявки до кредитної спілки, що, у свою чергу, збільшує переваги кредитно-кооперативних організацій порівняно з іншими фінансовими установами. Такий механізм кредитування знижує відсоток прострочених і неповернених кредитів, і навпаки – в США своєчасно та в повному обсязі повернуті кредити становлять 97 % від загальної суми.

У Великобританії діяльність кредитних спілок є вже традицією (з 1964 року), хоча кількість їх набагато менша порівняно з США і становлять близько 480 [1]. Слід зазначити, що їх кількість постійно зростає: у 1992 р. – 377 кредитних спілок, у 1998 – 398, у 2009 – 480. У зв'язку з тим, що у Великобританії показники рівня довіри до банківського сектору значно перевищують аналогічні індикатори за всіма іншими сегментами фінансового ринку в цілому, то це може бути поясненням низьких показників залучених і розміщених фінансових ресурсів – на сьогодні 1 трлн і 794 млрд дол. США. відповідно. На відміну від інших країн, у Великобританії діяльність кредитних спілок регулюється з боку FSA, до того ж кожна з кредитних спілок встановлює свої вимоги до осіб, які хочуть стати учасником цієї організації.

Як правило, ці вимоги можуть бути одного з типів:

- 1) географічні (проживання в певному регіоні);
- 2) професійні (приналежність до певної професії);
- 3) організаційні (працювати в певній організації);
- 4) змішані.

Такий підхід дозволяє здійснювати пропагування членів кредитної спілки економічного ставлення до фінансових ресурсів і здійснювати внутрішній контроль за цільовим використанням кредитних ресурсів.

Особливістю формування кредитно-кооперативного руху в Польщі є невелика кількість кредитних спілок (59), членами яких є більше 2 млн осіб. Незважаючи на цей факт, починаючи з 1992 року в Польщі формувалися кредитні спілки за галузевим принципом – приналежності працівників компаній до тієї чи іншої галузі (працівники лікарень, вугільних шахт тощо), що поступово призвело до різноманітності членської бази та консолідаційних процесів (злиття кредитних спілок і розвиток їх філіальної мережі) у сфері кредитно-кооперативного руху.

Одним із факторів успіху функціонування кредитних спілок у Польщі є концентрація капіталу в межах Національної асоціації кредитних спілок, які створили єдину систему для всіх своїх учасників. Вона містить у собі розроблений стандартизований пакет послуг для всіх членів кредитних спілок, які є учасниками цієї асоціації, єдину брендову компанію, стабілізаційний фонд і систему страхування вкладів членів, а також внутрішню систему регулювання за діяльністю кредитних спілок – учасників асоціації.

Модель розвитку кредитно-кооперативного руху в Україні почала своє становлення з прийняттям тимчасового положення “Про кредитні спілки в Україні”, відповідно до якого було зареєстровано перших 18 кредитних спілок як громадських об’єднань.

Починаючи з 2004 року, у рамках реалізації основних положень Закону України “Про кредитні спілки” було створено державний регулятор, який здійснював контроль за діяльністю кредитних спілок і визначив ліцензійні умови їх функціонування. Внаслідок цього було здійснено перереєстрацію кредитних спілок, і вони почали діяти вже в статусі фінансових установ.

На сьогодні, відповідно до вітчизняної нормативно-правової бази, кредитні спілки – це “неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об’єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об’єднаних грошових внесків членів кредитної спілки” [7].

Окремо хотілося приділити увагу тенденціям розвитку кредитно-кооперативного руху в Україні протягом 2008–2013 рр. (рис. 1), де можна побачити наслідки світової фінансової кризи: протягом 2008–2011 рр. 216 кредитних спілок призупинили свою діяльність в Україні. Як видно з рисунку 1, загальний розмір активів і капіталу за перші чотири роки досліджуваного періоду скоротився до 39,35 та 55,01 % відповідно.

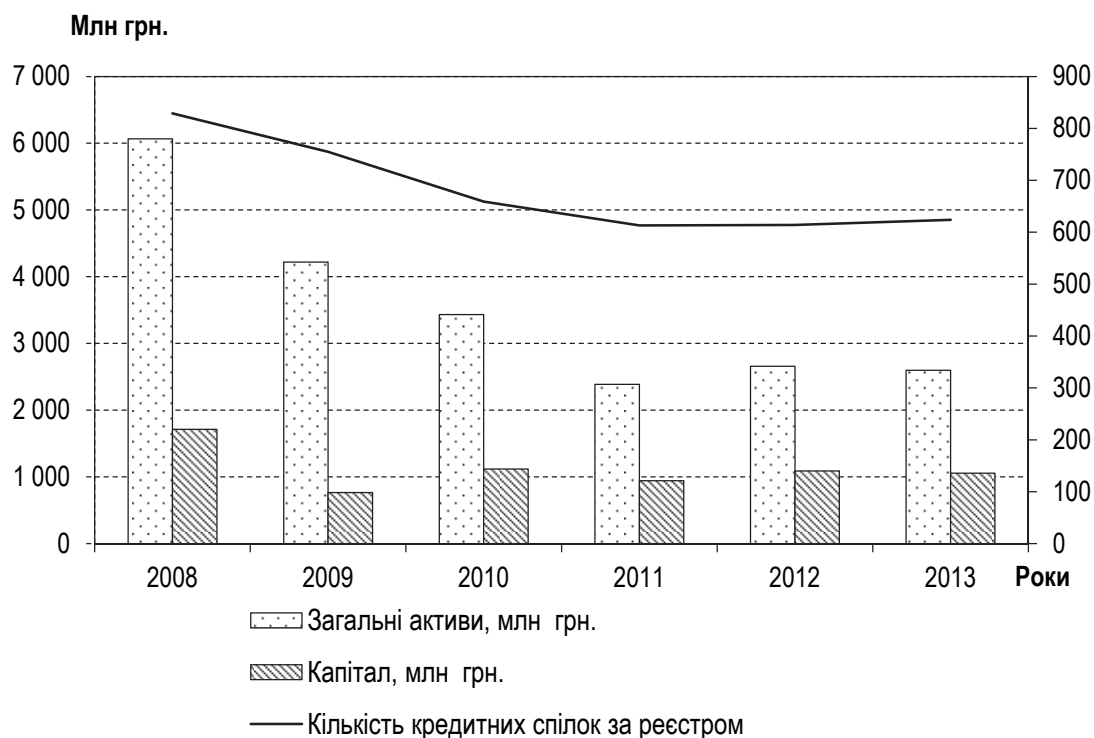

Рисунок 1 – Динаміка основних показників функціонування кредитних спілок в Україні протягом 2008–2013 рр. (складено на основі [5])

Поряд з цим, починаючи з 2011 року, спостерігається тенденція відновлення (хоча і незначними темпами) кредитно-кооперативного руху на ринку фінансових послуг України. Це можна побачити за всіма досліджуваними показниками – кількість кредитних спілок збільшилася на 1,8 %, загальний обсяг активів – на 8,9 %, капітал – на 11,9 %.

Коливання обсягів кредитних і депозитних послуг (рис. 2) за період аналізу були значними, що обумовлено взаємопов'язаністю цих операцій і схожим характером впливу на них кризових явищ: з 2008 до 2011 рік відбувається скорочення обсягів наданих кредитних та ощадних послуг, а з 2011 р. їх поступове відновлення.

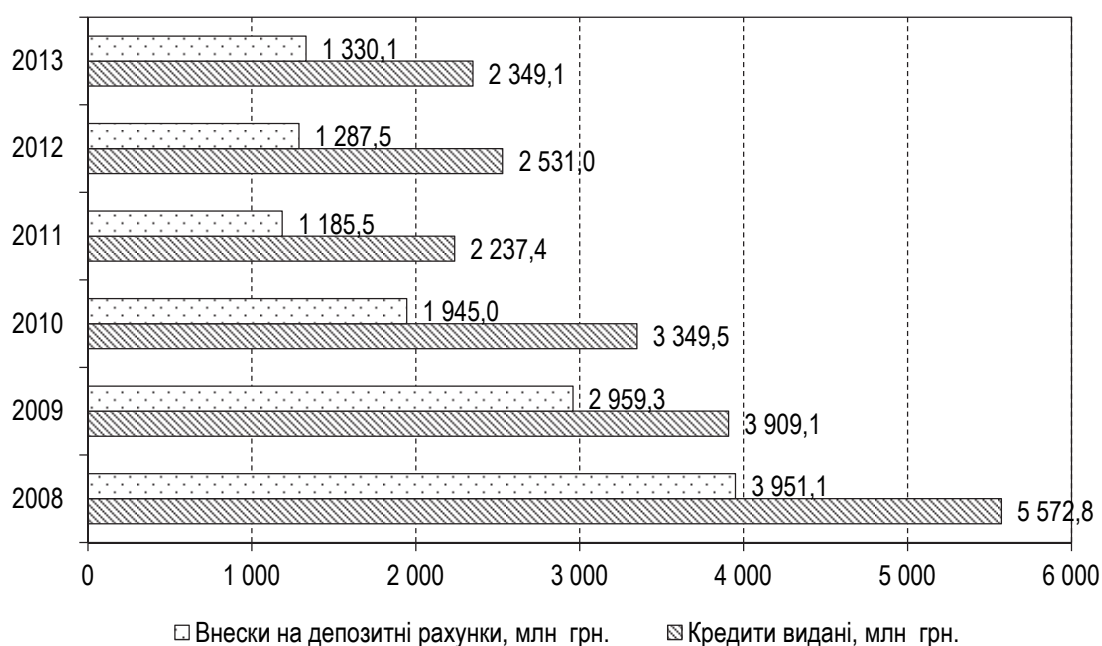

Рисунок 2 – Динаміка наданих кредитів і залучених депозитів кредитними спілками України за період 2008–2013 рр. млн грн. (складено на основі [5])

Варто зауважити на значне перевищення обсягів кредитування над обсягами внесків на депозитні рахунки. Порівнюючи цю закономірність з світовою практикою, можна констатувати наявність значної недовіри до кредитних спілок у цілому та наявністю альтернативних і доходних напрямків розміщення вільних коштів з поміж інших фінансових посередників.

Проте проблему відтоку обсягів внесків на депозитних рахунках можна пояснити постійним зменшенням кількості членів кредитних спілок в Україні протягом 2008–2013 рр. (табл. 1) – за даний період кількість членів кредитних спілок скоротилася більше ніж 2,5 раза (з 2 669,4 до 980,9 тис. осіб).

Таблиця 1 – Динаміка зміни кількості членів кредитних спілок в Україні протягом 2008-2013 рр., тис. осіб (складено на основі [5])

Показники	Рік					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість членів кредитних спілок, тис. осіб	2669,4	2130,3	1570,3	1062,4	1095,9	980,9
Кількість членів кредитних спілок, які мають внески на депозитних рахунках, тис. осіб	164	117	78,9	48	44,9	40,3
Кількість членів кредитних спілок, які мають кредитні договори, тис. осіб	578,1	423,6	343	249,3	254	233,6

Якщо проаналізувати динаміку зміни кількості учасників кредитних спілок у межах наданих послуг її членам, то бачимо також негативну тенденцію.

Отже, провівши аналіз ринку послуг, які надають кредитні спілки, можна спрогнозувати його подальший розвиток, зокрема визначити такі можливі тенденції:

- тенденція на зменшення кількості кредитних спілок в Україні буде залишатися, до того ж у найближчий рік їх кількість може скоротися у два рази. Це можна пояснити введенням у дію до кінця 2014 року проекту НБУ “Стратегії реформування банківського сектору до 2020 року”, у якому передбачається переведення кредитних спілок України під свій нагляд і здійснення регулювання їх діяльності на ринку фінансових послуг. На нашу думку, це призведе до встановлення ним більш жорстких вимог, зокрема до розміру статутного фонду, наявності обов’язкових резервів на покриття збитків, розкриття інформації тощо, що, у свою чергу, – до ліквідації більшості “формально” існуючих організацій у цій сфері;
- зменшення кількості кредитних спілок на ринку може також призвести до консолідаційних процесів на даному сегменті ринку: нарощення окремими учасниками кредитно-кооперативного руху капітальної бази з метою економії на масштабах, зміні структури сил на даному сегменті ринку, що посилить конкурентну боротьбу;
- зменшення ризику неповернення кредитних ресурсів і потреб у значних резервах на покриття збитків від цих видів кредитів, що поступово кредитні спілки будуть формувати власні вимоги до фінансової незалежності своїх членів, економічного обґрунтування цільового використання кредитів тощо;
- внаслідок різкого скорочення кількості кредитних спілок у наступні кілька років буде змінюватись їх політика – перехід на більш прозоре, доступне та економічно обґрунтоване цільове використання кредитних ресурсів, що призведе до встановлення більш жорстких вимог до їх членів у цілому;
- зі змінами в розвитку кредитно-кооперативного руху України буде змінюватись і асортимент послуг (поява нових інноваційних і ліквідація неприбуткових кредитних, ощадних та інформаційних послуг). Для отримання конкурентних переваг на ринку фінансових послуг кредитні спілки повинні частіше звертатися до економічних досліджень і звертати більшу увагу на аналіз потреб учасників, зниження собівартості послуг, покращення їх якості, зниження терміну їх продажів.

Висновки. Подальшого дослідження потребує узагальнення світового досвіду щодо організаційно-управлінських та економіко-правових механізмів функціонування кредитних спілок, визначення особливостей функціонування наглядових органів та обґрунтування основних положень формування системи нагляду з боку Центрального банку за діяльністю кредитних спілок.

Список літератури

1. Гончаренко В. В. Фінанси кредитних спілок України (положення та процедури) : науково-практичний посібник / В. В. Гончаренко. – К. : Канадська Програма розвитку кредитних спілок в Україні. – 1996. – 203 с.
2. Климко О. Л. Тенденції в діяльності кредитних спілок США в період кризи / О. Л. Климко // Міжнародний кооперативний рух: генезис та тенденції сучасного розвитку : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 16–17 лютого 2012 р. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – С. 218–221.
3. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua>.
4. Пожар А. А. Кредитно-кооперативний сектор економіки європейських країн : монографія / А. А. Пожар. – Полтава : РВЦ ПУЕТ, 2013. – 278 с.
5. Про кредитні спілки : Закон України від 20 грудня 2001 року № 2908-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>.
6. Official website Financial Services Authority (FSA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fsa.gov.uk/>.
7. Official website National Credit Union Administration [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ncua.gov/>.

Отримано 05.07.2014

Summary

The activity of credit unions is analyzed, the world experience and the prospects of their functioning on the domestic market of credit services are studied, the tendencies of development of the credit cooperative movement in Ukraine are reasonable in the article.